

В.Л. Пирогов

ПАРЕМІЇ КИТАЙСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ В ЯПОНСЬКІЙ МОВІ: ПРОБЛЕМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ

Головна мета статті полягає у висвітленні проблеми ідентифікації паремій китайського походження в японській мові на основі даних літературних першоджерел.

Зокрема, стаття має на меті, по-перше, простежити на основі аналізу оригінальних літературних текстів першоджерел (ОЛТ) історію розвитку паремій від моменту їхнього фактичного зародження в конкретних соціально-історичних умовах рівня діяльності до перетворення на готові паремійні одиниці (ПО), зафіксовані в лексикографічних джерелах порівнюваних мов на синхронічному рівні; по-друге, підтвердити достовірне китайське походження японських ПО із загальної вибірки на основі аналізу результатів пошуку, проведеного на матеріалі оригінальних давньокитайських текстів, а також матеріалів сучасних лексикографічних джерел.

Паремійний фонд будь-якої національної мови містить пласт одиниць, запозичених при певних історичних обставинах у процесі культурної взаємодії народів. Ідентифікація чужорідних ПО в корпусі національної мови є складною і разом з тим надзвичайно важливою проблемою з точки зору отримання адекватних результатів, наприклад при проведенні порівняльних пареміологічних студій.

Одним з найбільш достовірних способів виявлення ПО іноземного походження в корпусі асимільуючої мови (АМ) є дослідження текстів першоджерел, до складу яких вони входять. На основі сукупності джерел, котрі, за визначенням С.Я. Лур'є, являють собою продукт певної епохи, «залишки минулого» [Лур'є 1985, 61-68], можна скласти ретроспективну проекцію культури, скарбницю людського знання і світового досвіду. Разом з тим дані першоджерел, у яких зафіксовані ПО, що ввійшли до складу паремійного фонду національної мови, а згодом були запозичені носіями інших мов у результаті тривалих міжкультурних кон-

тактів і різнопланових впливів, є найбільш адекватним та етимологічно достовірним ілюстративно-інформативним матеріалом, який дозволяє точніше відтворити картину історичного процесу формування цих ПО, краще зрозуміти особливості взаємодії лінгвальних та нелінгвальних чинників, що утворюють їхнє культурно-конотативне підґрунтя [Пирогов 2001, 175-194].

Відмітною особливістю паремійного фонду японської мови є наявність великої кількості іноземних запозичень, переважна більшість яких репрезентована китаїзмами.

Як відомо, Китай справив глибокий історичний вплив на формування всіх аспектів матеріальної і духовної культури японського суспільства. Тому дослідження японської фразеології, і зокрема її паремійного фонду, без урахування китайської культурної традиції та літературних текстів, на нашу думку, є методологічно неправильним і безперспективним як з погляду наукового обґрунтування фактів мови, що аналізуються, так і з погляду очікуваних результатів дослідження [Пирогов 2006, 252].

На підставі вищезазначеного *канго* (漢語), тобто лексику і фразеологію японської мови, запозичену з китайської, на нашу думку, слід вважати одиницями вторинної номінації, а використовувати матеріал *канго*, наприклад при порівняльному аналізі японських паремій, можна лише з посиланням на його китайське походження.

Саме тому застосування джерелознавчого підходу до вивчення японських приказкових текстів з метою виявлення їхньої етнічної приналежності, зокрема китайського коріння, китайських кальок (штампів), прямих запозичень і перекладів з китайської на японську, є, на нашу думку, надійною основою достовірного етимологічного аналізу цих ПО.

У японській мові існує чимало китаїзмів-кальок, тобто фразеологізмів китай-

ського походження, зокрема паремій, які є фактично перекладами з китайської, наприклад: яп. 治に居て乱を忘れず *chi ni ite ran wo wasurezu* («живучи у мирі, не забувай про війну») [標準辞 2003; 成語林 2000; 新日漢 1984; NJED 1984] / кит. 居治不忘乱 *jūzhìbùwàngluàn* («живучи у мирі, не забувай про війну») [易经·系辞下传 (I-Цзін. Супровідні афоризми. Ч. 2)]; 朝に道を聞けば、夕に死すとも可なり *ashita ni michi wo kikeba, yoru ni shisu tomo ka-nari* («той, хто пізнав Дао вранці, може [спокійно] помирати увечері») [標準辞 2003; 成語林 2000] / (кит. 朝闻道, 夕死可矣 *zhāowéndào, xīsǐkěyǐ* («той, хто пізнав Дао вранці, може [спокійно] помирати увечері»)) [《论语》里仁第四 (Конфуцій. Луньюй. Гл. 4, строфа 8)]; 学んで思わざれば即ちくらし、思いて学ばざれば即ち危し *manande omowazareba sunawachi kurashi, omoite manabazareba sunawachi ayaushi* («той, хто вчиться, не розмислюючи, помилятиметься; той, хто розмислює, не бажаючи вчитися, опиниться у скрутному становищі») [標準辞 2003; 成語林 2000] / кит. 学而不思则罔, 思而不学则殆 *xuéérbùsīzéwǎng, sīérbùxuézédaì* «Той, хто вчиться не розмислюючи, помилятиметься; той, хто розмислює, не бажаючи вчитися, опиниться у скрутному становищі» [论语] 为政第二 (Конфуцій. Луньюй. Гл. 2, строфа 15)]; яп. 信言美ならず、美言信ならず *shingen bi-narazu, bigen shin-narazu* («правдиві слова некрасиві, красиві слова неправдиві») [標準辞 2003; 成語林 2000] / кит. 美言不信, 信言不美 *měiyán bùxìn, xīnyánbùměi* («правдиві слова некрасиві, красиві слова неправдиві») [Лао-цзи. Дао-Де-Цзін. Гл. 81, строфа 1] тощо.

Ці китаїзми-кальки віддзеркалюють обумовлений особливими історичними обставинами процес формування китайськояпонського («канго-ваго») мовного синкретизму, що знаменував собою народження у період раннього японського Середньовіччя нової своєрідної культури, в основі якої лежав сплав двох – китайської та японської – мов. Разом з тим слід звернути увагу на те, що своєрідність цього синкретизму полягає також у збереженні й активному використанні японцями паремійних дублетів – ки-

тайсько-японських паремійних паралелей – до нинішнього часу. Наприклад: 以心伝心 (кит. yǐxīn-chuánxīn / яп. *ishin denshin*) = 心を以つて心に伝う (*kokoro wo motte kokoro ni tsutau*) – букв. «[Передавати думки] від серця до серця» (коли взаємна прихильність і ласка набагато красномовніші за слова); 一長一短 (кит. yīcháng-yīduǎn / яп. *itchō, ittan*) = 一利あれば一害あり (*ichiri areba, ichigai ari*) – букв. «Якщо є пожиток, є й збиток» тощо. Різняться вони головним чином стилістично: перші застосовуються переважно в письмовій, другі – в розмовній мові [Пирогов 2007, 72–79; Черевко 1969, 105–113].

Наше дослідження здійснювалося шляхом довільної вибірки приблизно 250 найбільш уживаних японських паремій з масиву обсягом 3500 одиниць. Ідентифікація паремій проводилася на основі пошуку в японських та китайських лексикографічних та літературних джерелах.

Далі наведено список японсько-китайських паремійних дублетів з посиланням на відповідні лексикографічні джерела (як для японських, так і китайських ПО) та літературні пам'ятки (для китайських ПО), що супроводжуються коментарем. Крім того, вміщено дані про автора кожного вислову, на основі якого утворилася та чи інша паремія, уривок з тексту першоджерела, в якому цей вислів зафіксовано, а також його підрядковий або літературний переклад українською мовою.

Яп.: 羹に懲りて膾を吹く. *Atsumono ni kogite, namasu wo fuku* («Той, хто обпікся гарячим супом, дмухає на *намасу* (салат із сирої риби з овочами з оцетом)») [標準辞 2003, 21; 成語林 2000, 32; 和英 1999, 20; NJED 1984, 58]. Пор. укр.: «Хто опарився на окропі, дмухає на холодну воду» [СЯПІ 2009, 41].

Кит.: *спрощ.* 懲羹吹壺 / *трад.* 懲羹吹壺. *Chénggēng-chuǐjǐ* («Обпечений гарячим супом дмухає на салат (壺 *jǐ*, салат із дрібно нарізаного м'яса й овочів з оцтом)») [БКРС 1984 (т. 4), 890]. Повна форма прислів'я: 懲於羹者而吹壺 *chéng wū gēngzhě ér chuǐjǐ* (той, хто опікся на гарячому супі, дмухає на овочевий салат).

Джерело: 楚辭, 九章, 惜誦 («Чу-ци» / Чуські строфи. Розділ IV. «Дев'ять елегій». Елегія 1-ша. «Сумні рядки». Строфа 27) – збірка творів великих китайських поетів стародавнього південного царства Чу (楚国), укладена хоронителем Імператорської бібліотеки, збирачем, видавцем і дослідником старих рукописів Лю Сяном (спроц. 刘翔 / *трад.* 劉翔, I ст. до Р.Х.). Первісно ядро збірки складалося головним чином із творів двох видатних китайських поетів – Цюй Юаня (屈原) та Сун Юя (宋玉). Чуські строфи за своєю суттю були не стільки канонічним текстом (попри те що збірка замислювалася як романтична паралель *Шуцзіну** (кит. *трад.* 詩經, *спроц.* 诗经, *Shī Jīng*, «Книга пісень»), скільки втіленням особливої поетичної школи й нового світогляду. За переказами, чуські поети творили в стані натхненного трансу, шаманістичного екстазу, тому їхні вірші, наповнені фантастичними баченнями, чарівними образами тощо, яскраво контрастують з урівноваженою лаконічністю північної «Книги пісень». Завдяки своїй виразності й барвистості «південний стиль» не тільки покликав до життя безліч наслідувань, а й справив величезний вплив на розвиток всієї китайської поезії.

Автор: Цюй Юань (屈原, 340–278 до Р.Х.), славетний поет Стародавнього Китаю, савновник у південному царстві Чу доби Чжаньго (кит. *спроц.* 战国时代 zhànguó shídài / *трад.* 戰國時代; яп. senkoku jidai, «Доба царств, що борються», 453–221 до Р.Х.). Йому приписують створення стилю Сао, за назвою поеми «Лі Сао» (кит. 離騷, *Lí Sāo*, «Елегія зацураного»). Цей стиль відрізняється від чотирискладової метрики *Шуцзіну* введенням змінної довжини рядків, що

* Одна з найдавніших пам'яток китайської літератури, унікальне джерело інформації про мову і традиції різних регіонів стародавнього Китаю. Містить 305 народних пісень та віршів різних жанрів, створених у XI–VI ст. до Р.Х., що відображають багатообразні явища духовного та соціального життя; відбір і редакцію творів приписують Конфуцію. Пізніше був включений до канонічної збірки конфуціанських текстів У-цзин (五經, *Wǔjīng*).

надає поезії ритмічного багатства. Образ Ц.Ю. став одним з найвиразніших символів патріотизму в конфуціанській ідеології. Він був вигнаний за наклепом і, як розповідає легенда, не витерпівши ганьби й розлуки з батьківщиною, кинувся у води ріки Міло (кит. *Milúo jiāng*, 汨罗江) і загинув.

Уривок з тексту оригіналу:

[懲於羹者而吹葷兮, 何不變此志也?
欲釋階而登天兮, 猶有曩之態也。]

Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт [http://en.wikipedia.org/wiki/Chu_Ci].

Літературний переклад:

Кто на молоке обжегся –
дует теперь на воду,
Так почему ж своим я
взглядам не изменяю?
Желанье подняться в небо,
лестницы не имея, –
так я определяю
глупость своих поступков!

(Переклад А.І. Гітовича)

Підрядковий переклад:

Той, хто опікся на гарячому супі,
дмухає на овочевий салат.

Чому ж своїм поглядам
не зраджую?
Бажаю визволитися й піднятися у небо
без драбини,
попри все,
зберігаю вірність
минулим часам.

Яп.: 過ちては(即ち)改むるに憚ること勿れ. Ayamachite wa (sunawachi) aratamuru ni habakaru koto nakare («Зробивши помилку, не бійтесь її /негайно/ виправити») [標準辞 2003, 26; 成語林 2000, 44; NJED 1984, 61]. Пор. укр.: «Умієш помилятися – умій і поправлятися» [СЯПП 2009, 42].

Кит.: *спроц.* 过则勿改 / *трад.* 過則勿憚改. Guòzéwùdàngǎi («Зробивши помилку, не бійся її виправити») [CCED 1937, 660; БКРС 1984 (т. 4), 130].

Джерело: 論語·學而, кит. Lúnyǔ·Xuéér / яп. Rongo·Gakuji («Луньюй» /Бесіди і

судження/. Гл. I /Навчатися/, строфа 8) – книга, створена на основі записів висловлювань і бесід Конфуція зі своїми учнями (за переказами, їх було близько трьох тисяч), у якій віддзеркалені основні принципи його вчення – конфуціанства. Мала глибокий вплив на розвиток не тільки китайської, а й світової цивілізації.

Автор: Конфуцій (孔子, кит. Kǒngzǐ / яп. Kōshi, 551–479 до Р.Х.) – видатний китайський філософ, політичний діяч та педагог Стародавнього Китаю, який завжди уособлював непорушність первісних засад Піднебесної та менталітету її народу. Етичні погляди Конфуція спираються на природне прагнення людини до щастя. Його вчення ґрунтується на принципах високої моральності та відповідальності *цзюнь-цзи* (君子, «шляхетної людини» / кит. jūnzǐ; яп. kunshi/) за мир і спокій у світі, спрямованих на досягнення гармонії в контексті тріадичної моделі світоустрою «Небо–Людина–Земля».

Уривок з тексту оригіналу:

「子曰：君子不重則不威，學則不固。主忠信，無友不如己者，過則勿憚改。」 Оригінальний текст подається з посиланням на [Переломов 2001, 4].

Переклад:

«Учитель сказав: “Якщо шляхетний муж не поводить себе гідно, він не користується повагою і, хоча він і вчиться, знання його нетривкі. Бажай відданості і ширості; не май друзів, які б поступалися тобі [з погляду моральності]; **зробивши помилку, не бійся її виправити**”».

Яп.: 毒を以つて毒を制す. Doku o motte, doku o seisu (досл. «виганяти отруту отрутою» [標準辞 2003, 265; 成語林 2000, 792; 和英 1999, 398; NJED 1984, 211]. Пор. укр.: «Клин клином виганяють» [СЯПП 2009, 52].

Кит.: 以毒攻毒. Yídú-gōngdú (досл. «виганяти отруту отрутою»; «лікувати

[важку] хворобу отрутою») [FECED 2000, 65; БКРС 1984 (т. 4), 604].

Джерело: «Хроніки передачі світильників*** [написані в період] Цзятай» – один із п'ятих творів по розповсюдженню Чань-буддизму в Китаї, що мають загальну назву «П'ять світильників» (кит. *трад.* 五灯 / кит. *спроц.* 五燈; кит. Wūdēng / яп. Gotō/. Зокрема: (1) «Хроніки передачі світильників [створені у період] Цзінде» (кит. *спроц.* 景德伝灯録 / кит. *трад.* 景德傳錄; кит. Jǐngdé chuándēng lù / яп. Keitoku dentōroku /1080/) у 30 тт.; Цзінде – девіз правління імператора Чжень-цзун (真宗, 968–1022), що відповідає рокам 1004–1007; автор Таюань (道元, 1200–1253); (2) «Поширені хроніки світильників [створені у період] Тяньшен» (кит. *спроц.* 天圣广灯录 / кит. *трад.* 天聖廣燈; кит. Tiānshèng guāngdēnglù / яп. Tenshōrōkōtōroku /1036/) у 30 тт.; Тяньшен – девіз правління імператора Жень-цзун (仁宗, 國 1010–1063), що належить до років 1023–1032; автор Лі Цзуньсю (李遵勗, 988–1038); (3) «Хроніки всеосяжних світильників, написані в період Цзятай» (кит. *спроц.* 嘉泰普灯录 / кит. *трад.* 嘉泰普燈; кит. Jiātài pǔdēnglù / яп. Katai futōroku, 1204) у 30 тт. Цзятай – девіз правління імператора Нін-цзун (太宗, 1168–1224), що охоплює роки 1201–1204; автор Лей-ань Чжен-шоу (雷庵正受, кит. Léiān Zhèngshòu / яп. Raian Shōju, 1146–1208); (4) «Продовження хронік світильників [створених у період] Цзяньчжунцзінго (кит. *спроц.* 建中靖国续灯录 / кит. *трад.* 建中靖國續燈; кит. Jiànzhōngjìngguó xùdēnglù / яп. Kenchū seikoku zokutōroku /1101/) у 30 тт.; Цзяньчжунцзінго – девіз правління імператора Хуэй-цзун (徽宗, 1082–1135); автор Фо-куо Вей-пай (仏國惟白, точні дати народження і смерті невідомі); (5) «Основні положення об'єднаних хронік світильників школи Чань» / (кит. *спроц.* 宗門联灯会要 / кит. *трад.* 宗門聯燈會要; кит. Zōngmén

*** Метафоричний відповідник терміна *дхарма* (санскр. धर्म, “закон”, “правило”), що застосовується для позначення морального обов'язку, забов'язань людини, а в більш загальному значенні – шляху благочестя.

* У цьому афоризмі висловлюється думка про те, що знання є тривкими й цінними лише тоді, коли вони реалізуються через певні моральні дії.

liándēng-huìyào / яп. Shūmon rentō-euō /1189/ у 30 тт.; автор Хуей-вен У-мін (晦翁悟明, точні дати народження і смерті невідомі).

Разом з тим зміст цієї паремії асоціюється з текстом коментарю до гексаграми № 1 (Цянь /乾, «Творчість»/) Іцзіну: 「同声相应, 同气相求。水流湿, 火就燥」 (Tóngshēng xiāngyìng, tóngqì xiāngqiú. Shuǐliúshī, huǒ jiù zào): «Однакові голоси резонують один з одним, однакові [подихи] Ці прямують один до одного. Вода тече і зволожує, вогонь наближається і обпалює» [孙道、于智敏 2008, 35].

Автор: Лей-ань Чжен-шоу (雷庵正受, кит. Léiān Zhèngshòu / яп. Raian Shōju, 1146–1208) – китайський майстер Дзену, чернець секти Юньмень (雲門宗, кит. Yúnmén zōng / яп. Ummon) буддистського храму Бао'ен Гуан Сяо Чань Си (報恩光孝禪寺, Bào'ēn guāng xiào chán sì), розташованого в області Пінцзян (平江府, Píngjiāng fǔ), нині провінція Хунань (湖南, Húnán).

Уривок з тексту оригіналу:

「行棒行喝。以言遣言。以機奪機。以毒攻毒。以用破用。」 Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт «Buddhist Electronic Text Association. Xuzangjing Vol. 79, No. 1559 嘉泰普燈», CBETA Chinese Electronic Tripitaka V1.71, Normalized Version».

Переклад (підрядковий):

«Хто палицею, хто покриком¹; словами

¹ Фраза походить з однієї із притч «Записів Лінцзі*» (кит. *спрощ.* 臨濟錄 / кит. *трад.* 臨濟錄 / кит. *Línjì lù* / яп. *Rinji roku*): 「師問樂普云、徒上来、一人行棒、一人行喝。阿那箇親。普云、總不親。師云、親處作麼生。不普喝。師乃打。」 [The Record of Linji 2009, 304].

*Лінцзі (кит. 臨濟) – школа чань-буддизму, заснована майстром Лінцзі Ісюанем (кит. 臨濟義玄/?–867/) в Китаї за часів династії Тан. Проповіді Лінцзі, що лягли в основу доктрини його вчення, були зібрані воедино його учнями й послідовниками у збірку «Лінцзі Лу» (за японською традицією – *ріндзай року*; кит., яп. 臨濟錄) – «Записи Лінцзі». Характерною рисою школи Лінцзі було проповідування учням визволення від впливу культу і догматів на користь розкриття їхньої власної природи Будди. Найвідоміша «революційна» концепція школи

зводять нанівець слова; **отрутою виганяють отруту**; завдяки можливості користаються можливістю; користю руйнують користь».

Переклад: «Майстер запитав Юепу: «Так повелося, що одні користуються палицею, а інші покриком. То що краще [для того, кому це призначається]?» – «Ні те, ні інше» – відповів Юепу. – «То що найкраще?» – запитав майстер. Юепу закричав. Майстер вдарив його палкою».

Яп.: 覆水盆に返らず^{*}. Fukusui bon ni kaegazu («Розлита вода до *бону*** не повертається») [標準辞 2003, 331; 成語林 2000, 995; 和英 1999, 511; NJED 1984, 269]. Варіант: 覆水と借金盆に返されず («Розлита вода й позичені гроші не повертаються»). Пор. укр.: «Що з горшка вибіжить, того не позбираєш» [СЯПІ 2009, 57].

Кит.: 覆水不返盆. Fùshuǐ bù fǎn pén («розлита вода не повертається до *пену*) / 覆水难收. Fùshuǐ-nánshōu («розливу воду не можна зібрати») / 覆水不返. Fùshuǐ bù fǎn («розлита вода не повертається [до чаші]») [GECD 1937, 596; БКРС 1984 (т. 3), 1102; FECD 2000, 1378].

Джерело: «Ши і цзі» (拾遺記, «Записи про забуті події»)**.

виголошує таке: «Якщо зустрінеш Будду на дорозі – убий його! Якщо зустрінеш на шляху патріарха або архата, покінчи з ними теж... Бодхидхарма був старим бородатим нечемою. Нірвана і Бодхи – трухляві пеньки, до яких ти можеш прив'язати свого мула. Таємні учення – всього лише письменна тінь, шматки паперу, придатні тільки, щоб витерти гній з ваших нарівів». Японська школа дзен-буддизму *ріндзай* є гілкою вчення Лінцзі, разом із школами *обаку* (яп. 黄檗, Ōbaku; кит. 黄檗, Huangbo) та *фуке* (яп. 普化).

** *Бон* – посудина із широким відкритим верхом для води або вина; розбитий *бон* – символ розлучення подружжя.

*** У книзі розповідається про чотири дива. Перше – меч-бумеранг (曳影之劍 yèyǐng-zhǐjiàn), який, за переказами, колись належав Чжуань-сюю (顓頊) – вождеві стародавнього китайського племені. Коли Чжуань-сюю направив меч у бік ворогів, той летів як снаряд і знищував їх. Друге – пліт, здатний пролетіти над місяцем (贯月查 guànyuèchá / 贯月槎 guànyuèchá). У 30-й рік правління Яо (尧), ві-

Автор: Ван Цзя (王嘉, 4 в.), інше ім'я – Ван Цзінянь (王子年), що жив у місцевості, розташованій на території сучасної провінції Ганьсу (甘肅, *Gānsù*); був пустельником, досвідченим у магії та науці про надприродне, завдяки чому багаторазово запрошувався на службу при імператорському дворі, але завжди відмовлявся. Згодом за розпорядженням узурпатора Яо Чана (姚萇) – царя Пізньої Цінь (后秦, *Hòu Qín*), В.Ц. було вбито. Майже два сторіччя по тому, в період династії Лян (梁) – третьої Південної династії (502–557), учений Сяо Ці (蕭綺) зібрав залишки книги В.Ц., відредагував їх та оздобив коментарями.

Уривок з тексту оригіналу:

「太公初娶馬氏。讀書不事產馬求去。太公封齊。馬求再合。太公取水一盆傾于地、令婦収水。惟得其泥。太公曰：「若能離更合、覆水定難収。」 [成語林 2000, 995].

Оригінальний текст звірено з посиланням на інтернет-сайт [拾遺記- 维基文库, 自由的图书馆].

домого вождя одного із стародавніх племен, у західному морі помітили величезний таємничий пліт. Вдень він випромінював світло, яке вночі гаснуло. Світло то посилювалося, то слабшало залежно від положення зірок і місяця на небосхилі. Часто бачили, як пліт плыв морем. Кожні 12 років він здійснював кругосвітню подорож. На плоту перебувало безліч істот, одягнених у пір'я. Третє диво – схожий на велику мушлю човен, здатний занурюватися під воду (沧波舟 *lúnbōzhōu*). Розповідається, що у період династії Цінь (秦, 221–206) одна людина перетнула море на такому човні з метою відвідання Ціньшіхуана (沧波舟 *lúnbōzhōu*) – першого імператора держави Цінь. Четверте диво – нефритова наложниця (玉人). У період Трицарства один чиновник подарував її Лю Бейю (刘备, 162–223) – знаменитому імператору і засновнику держави Шу (蜀汉, *Shǔ Hàn*). Це була лялька висотою 3 *чї* (尺, міра довжини, що дорівнює 23 см). Вона була гарною й поводитися як жива. Лю Бейю проїнявся до неї величезною симпатією, що викликало ревності з боку імператриці та наложниць. Імператриця часто ледве стримувала себе, щоб не вдарити ляльку. Вона намагалася переконати імператора в неприпустимості такого захоплення, нагадуючи йому про обов'язок перед народом і державою. Нарешті імператор схаменувся і наказав позбавитися нефритової дівчини.

Переклад:

«Першою дружиною Тай-гуна* була дівчина на ім'я Ма (кит. «кінь».– *Прим. наша*). Не маючи інтересу до наук, Тай-гун був захоплений винятково конярством. Він зовсім забув про дружину, а вона прагнула поновлення стосунків. [Якось] Тайгун брав воду й упустив ковша на землю. Він наказав дружині зібрати воду, але та набрала одну грязь. Тайгун сказав: «Можна розлучитися і знов поєднатися, але пролиту воду до ковша не збереш».

Яп.: 疑心暗鬼を生ず. *Gishin anki wo shōzu* («Підозра породжує уявних демонів») [標準辞 2003, 116; 成語林 2000, 274; 和英 1999, 171; NJED 1984, 340]. Пор. укр.: «Хто боїться, тому в очах двоїться» [СЯПП 2009, 61].

Кит.: 疑心暗鬼. *Yíxīn-ànguǐ* («Підозра породжує уявних демонів») [GEDC 1937, 441; БКРС 1984 (т. 3), 959; FECED 2000, 10261].

Джерело: «Лецизи» (кит. 列子, *Lièzǐ* /IV–III ст. до Р.Х./) – пам'ятка давньокитайської філософської думки, що разом із «Даодецизи» (кит. *trad.* 道德經, упр. 道德经, *Dào Dé Jīng*) та «Чжуан-цизи» (кит. *trad.* 莊子, *спроц.* 庄子, *Zhuāngzǐ* /Вчитель Чжуан/) входить до складу трьох класичних творів даосизму. Іноді ототожнюється з ім'ям автора. Буквально перекладається як «Учитель Ле». За традицією належить перу давньокитайського філософа та даоського подвижника Ле Юйкоу. Здогадно, твір був укладений учнями вже після його смерті.

Автор: Ле Юйкоу (кит. *спроц.* 列圀寇 / *trad.* 列禦寇, *Liè Yùkòu*) – давньокитайський філософ та даоський подвижник. Відомості про нього нечисленні й суперечливі, життєпису не існує. Вважається, що Л.Ю. народився у V ст. до Р.Х. у невеличкому царстві Чжен (кит. *спроц.* 鄭 / *кит. trad.* 鄭), що було розташоване у ме-

* Тай-гун – титул військового радника одного із засновників династії Чжоу (XI–III ст. до Р.Х.) – Вень-вана (кит. 周文王, *Zhōu Wén Wáng*). Мав різні імена, одно з яких – Люй Шан (呂尚, *Lǚ Shang*), що походить від назви уділу Люй, який він отримав в управління від Вень-вана.

жиріччі Хуанхе та Янцзи. Пройшовши за дев'ять років декілька ступенів духовного очищення, він опанував надчуттєве знання та здобув надприродні можливості. Сорок років Л.Ю. провів разом з учнями на безлюдних околицях царства, де займався даоським самовдосконаленням.

Уривок з тексту оригіналу:

「人有亡鈇者，意者鄰之子。視其行步，竊鈇也；顏色，竊鈇也；言語，竊鈇也；作動態度，無為而不竊鈇也。俄而拍其谷而得其鈇，他日復見其鄰人之子，動作態度，無以竊鈇者。」[成語林 2000, 302]. Оригінальний текст звірено з посиланням на інтернет-сайт: [360.文学基地 www.WenXue360.com].

Переклад:

«В одного чоловіка пропала сокира. Він вирішив, що її вкрав син сусіда, і почав до нього придивлятися: ходив навколо так, немов той і справді щось вкрав! І розмова його, і манери, і погляд – усе виявляло людину, що вкрала сокиру. Але незабаром чоловік, копаючи землю в городі, знайшов свою сокиру. Подивився він наступного дня на сина сусіда, а той ні розмовою, ні зовнішністю зовсім не був схожий на людину, що вкрала сокиру!»

Саме на підставі цієї притчі народилося прислів'я «підозри народжують уявних демонів», тобто людина, що піддається власним спотвореним фантазіям, приймає біле за чорне, і навпаки.

Яп.: 漁夫の利. Gyofu no ri («Здобич для рибалки») / 鷸蚌の争いは漁夫の利となる. Itsubō no arasoi wa gyofu no ri to naru [標準辞 2003, 125; 成語林 2000, 302; 和英辞 1999, 183; NJED 1984, 360]. Пор. укр.: «Де два б'ються – третій користає» [СЯПП 2009, 63].

Кит.: 漁人之利. Yúrén-zhìlì / 漁夫乃利. Yúfū-nǎilì («Здобич для рибалки») [БКРС 1984 (т. 4), 929; FECED 2000, 908]. Повна форма прислів'я: кит. *трад.* 鷸蚌相爭, 漁人得利 / *спроц.* 鷸蚌相争, 漁人得利. Yù bàng xiāng zhēng, yúrén dé lì («Моллюск та бекас б'ються, а рибалка користає»).

Джерело: «Чжаньго це»* (кит. *трад.* 戰國策 / *спроц.* 戰國策, 卷三十燕二 («Стратегії царств, що борються». Глава 30, оповідання 12 «Стратегія царства Янь», ч. 2) – пам'ятник давньокитайської історіографії та соціально-економічної історії Китаю (453–221 до Р.Х.), в якому відображені події V–III ст. до Р.Х. Складається з 33 глав та 497 розділів, або оповідань.

Автор: Лю Сян (кит. *спроц.* 劉向 / *трад.* 劉向, Liú Xiàng, 77(?)–6 до Р.Х.) – головний хоронитель імператорських бібліотек, вчений, письменник, великий знавець літературних традицій. Попри те що авторство пам'ятника приписується йому як людині, що збрала, упорядкувала та відредагувала розпорошені частини різних літературних творів, присвячених мистецтву дипломатії та веденню переговорів, об'єднавши їх в одну книгу, її не можна вважати цілісним твором, написаним одним автором. У наступні сторіччя значна частина твору була втрачена. Цзен Гун (*спроц.* 曾巩 / *трад.* 曾鞏, Zēng Gǒng, 1019–1083), що жив у часи династії Північна Сун (北宋, 960–1127), частково відновив окремі розділи книги, відредагував і видав її в тому вигляді, в якому вона відома сучасному читачеві.

Уривок з тексту оригіналу:

「趙且伐燕、蘇代為燕王謂惠王曰「今者臣來、過易水、蚌方出曝、而鷸啄其肉、蚌合而鉗其喙。鷸曰「今日不雨、明日不雨、即有死蚌」。蚌亦謂鷸曰「今日不出、明日不出、即有死鷸」。兩者不肯舍、漁者得而並禽之。今趙且伐燕、燕、趙久相支、以弊大眾、臣恐強秦之為漁父也。故願王之熟計之也。惠王曰「善。」

乃止。」 Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт [国学网: www.guoxue.com].

* Політико-географічний термін, яким у V–III ст. до Р.Х. позначали сім могутніх держав Стародавнього Китаю. Після того як царство Цинь, взявши гору, знищило шість своїх суперників та була створена перша в історії Китаю централізована держава, цей термін поступово трансформувався в назву історичного періоду (453–221 до Р.Х.).

Переклад:

«Коли правитель Хуей держави Чжао зібрався йти війною на державу Янь, Су Дай від імені правителя держави Янь звернувся до нього з такими словами: «Сьогодні по дорозі сюди, переправляючись через річку І, я помітив морського моллюска, який розкрив свої стулки, щоб погрітися на сонці. У цю мить на нього напав бекас, просунувши всередину дзьоба, щоб поласувати ніжним м'ясом. Проте моллюск закрив стулки, і бекас опинився в пастці. Тоді бекас сказав: "Оскільки ні сьогодні, ні завтра не передбачається дощу, ти помреш". У відповідь на це моллюск вимовив: "Тобі не вирватися з мого полону ні сьогодні, ні завтра, тому помреш – ти [з голоду]"». **Обидва не хотіли поступатися один одному, та раптом рибалка, що проходив повз, підібрав їх і кинув до своєї сітки.** Сьогодні держава Чжао збирається напасти на нас. Довгий час держави Чжао і Янь перебували в стані ворожнечі, від чого страждали їхні народи. Боюся, що роль рибалки в цьому випадку дістанеться могутній державі Цінь. Тому я сподіваюся, що Ваша Величність добре обдумає ситуацію, що склалася, і [зробить належні висновки]». Правитель Хуей [подумав і] сказав: "Добре. Згоден", – відмінив війну».

Яп.: 百聞一見に如かず. Hyakubun ikken ni shikazu («Сто разів почути – не все одно, що один раз побачити») [標準辞 2003, 327; 成語林 2000, 975; 和英辞 1999, 504; NJED 1984, 496]. Пор. укр.: «Краще раз побачити, як десять раз почути» [СЯПП 2009, 83].

Кит.: 百聞不如一見. Bǎiwénbùrúyījiàn («Сто разів почути – не все одно, що один раз побачити») [GECD 1937, 450; БКРС 1984 (т. 2), 610; FECED 2000, 1045].

Джерело: «Історія ранньої династії Хань» (кит. *спроц.* 汉书 / *трад.* 漢書, Han Shu; іноді 前汉书 / 前漢書, Ch'ien Han Shu; 卷六十九、第三十九「赵充国辛庆忌传」, т. 69, розділ 39 «Біографії Чжао Чунго та Сінь Цінцзі»). Вважається офіційною історією династії Західна (Рання) Хань (206–9 до Р.Х.). Належить до жанру «династійних літописів», що писалися офі-

ційними істориками після падіння чергової династії; є прообразом багатьох історичних хронік наступних династій. Має безпосереднє продовження – хроніку Хоу Ханьшу (кит. *трад.* 後漢書 / *спроц.* 后汉书; Hòuhànshū / «Книга Пізньої Хань»/).

Авторство: Укладання літопису почав Бань Бяо (班彪, 3–54), племінник улюбленої наложниці імператора Чен-ді (成帝, Ceng-di), а закінчили його син Бань Гу (班固, 32–92) і дочка Бань Чжао (班昭, 45–117).

Вислів приписується Чжао Чунго (Zhào Chōngguó, кит. *спроц.* 赵充国 / кит. *трад.* 趙充國, 137-52) – славетному полководцю династії Хань, що спочатку служив при дворі імператора У-ді (кит. *спроц.* 汉武帝 / *трад.* 漢武帝, hàn-wǔ-dì), а потім – Сюань-ді (孝宣帝, xiàoxuāndì). Прославився боротьбою проти кочових сусідів Китаю – сюнну (匈奴, xiōngnǚ) та цянь (羌族, qiāng zú).

Уривок з тексту оригіналу:

[時趙充國年七十餘，上老之，使丙吉問誰可將者。充國對曰：「無逾於老臣者矣！」上遣問焉，曰：「將軍度羌虜何如？當用幾人？」充國曰：「百聞不如一見。兵難遙度，臣願馳至金城，圖上方略。羌戎小夷，逆天背畔，滅亡不久，願陛下以屬老臣，勿以為憂！」上笑曰：「諾。」]。 Оригінальний текст подається з посиланням на ітернет-сайт [汉书—天涯在线书库].

Переклад:

«Коли Чжао Чунго було вже за сімдесят, імператор запитав у свого прем'єр-міністра Бін Ці, хто б міг очолити похід проти заколотного племені цянь. Той відповів: "Краще за генерала Чжао Чунго не знайти". Тоді імператор запитав генерала: «Чи є в тебе план дій щодо розгрому цянів і скільки тобі для цього знадобиться вояків?». Чжао Чунго відповів: "**Сто разів почути – не все одно, що один раз побачити.** Солдатам буде важко йти у далекий похід, то [краще] я швидко доскочу до Цзінь Чена та розвідаю навколишню обстановку. У західних варварів мало моральних якостей. Вони противляться волі Неба і зраджують. Тому незабаром вони переб'ють [один одного]. Покладіться на мене, Ваша Величносте. Не варто перейматися". Імператор посміхнувся і погодився».

Коментар:

Під час правління імператора Сюанді плем'я *цянів* зчинило заколот. Імператор викликав до себе генерала Чжао Чунго і запитав, чи знає той, як розбити *цянів* і скільки для цього знадобиться солдатів. У той час генералові було вже за 70, проте він негайно вирушив у дорогу й розвідав обстановку на місці. Відмовившись від використання кавалерії, він відправив невеликий військовий загін – близько тисячі солдатів, розподіливши їх по всіх прикордонних районах та зобов'язавши займатися землеробством і підтримувати порядок. Сам він пробув з ними протягом року і врешті-решт приборкав заколотників.

Яп.: 一を聞いて、十を知る。Ichi o kiite juu o shiru [標準辞 2003, 43; 成語林 2000, 79; 和英 1999, 55; NJED 1984, 505]. Пор. укр.: «Розумному тільки кивни, він і здогадається» [СЯПП 2009, 85].

Кит.: 聞一知十。Wényī-zhīshí («Почувши про одне, дізнатися про десять») [GECD 1937, 537; БКРС 1984 (т. 3), 133; FECD 2000, 1233].

Джерело: «Луньюй» /Бесіди і судження/. Гл. V /Луньс Чан/, чжан 8 / (論語·公冶長第五, кит. Lúnyǔ·Gōngyǔě Cháng/ яп. Rongo·Kōyachō).

Автор: Конфуцій. Ком. див. вище.

Уривок з тексту оригіналу:

「子謂子貢曰：「女與回也，孰愈？」對曰：「賜也，何敢望回？回也，聞一以知十；賜也，聞一知二。」子曰：「弗如也；吾與女，弗如也。」. Оригінальний текст подається з посиланням на [Переломов 2001, 29].

Переклад:

Вчитель запитав Цзи-гуна*: "Хто більш здібний, ти чи Хуей***?" Цзи-гун відповів: "Як я смію порівнювати себе з Хуеєм? Хуей *почує про одну справу і здогадається про десять*. Я ж, почувши про одну справу, здогадаюся лише про другу". Вчитель сказав: "Справді, ти йому не рівня. Я згоден з тобою, що ти йому не рівня".

* Цзи-гун, або Дуань-му Ци (Duanmu Ci, кит. трад. 端木賜 / кит. спрощ. 端木賜, Duanmu Ci /520 до Р.Х.) – учень Конфуція, який відзначався винятковою пильністю та красномовством.

** Янь Хуей (顏回) на ймення Цзи-юань (子淵) – найулюбленіший учень Конфуція.

Яп.: 言うは易く、行は難し。Iu wa yasuku, okonau wa katashi («Легко сказати, важко зробити») [標準辞 2003, 30; 成語林 2000, 52; 和英 1999, 36; NJED 1984, 570]. Пор. укр.: «Язиком вихати – не ціпом махати» [СЯПП 2009, 95].

Кит.: 言之易而行之難。Yánzhīyìérxíngnán / 言浮於行 yánfúwūxíng («Легко сказати, важко зробити») [GECD 1937, 602; БКРС 1984 (т. 2), 438; FECD 2000, 1233].

Джерело: «Янь те лунь» (кит. спрощ. 盐铁论 / кит. трад. 塩鉄論 / давньокит. 鹽鐵論; 卷五, 利議第二十七 («Суперечка про сіль та залізо»); сувій V, розд. 27 («Обговорення [питання] про те, що приносить користь») /строфа 3/) – єдиний збережений донині давньокитайський трактат, у якому зафіксована дискусія між носіями різних ідеологічних традицій, важливе джерело відомостей про політичну, економічну, соціальну історію, матеріальну і духовну культуру Китаю. Я.Л. є літературно обробленим записом дискусії, що відбулася у 81 до Р.Х. при дворі імператора Чжао-ді (孝昭帝, xiào zhāo dì, 94–74 до Р.Х.) династії Хань між чиновниками центрального апарату і провінційними кандидатами на посади. Зокрема, містить полеміку конфуціанців проти державних монополій та легістських теорій тотального державного контролю над економікою.

Автор: Хуань Куань (桓寬, I ст. до Р.Х.) – вчений-ерудит, призначений надвірним секретарем під час правління імператора Сюан-ді (孝宣帝, xiàoxuāndì /91–49 до Р.Х./), також віце-губернатор повіту Луцзян (庐江, Lújiāng).

Уривок з тексту оригіналу:

「大夫曰：「色厲而內荏，亂真者也。文學衰衣博帶，竊周公之服；鞠躬踖躅，竊仲尼之容；議論稱誦，竊商、賜之辭；刺譏言治，竊管、晏之才。心卑卿相，志小萬乘。及授之政，昏亂不治。故以言舉人，若以毛相馬。此其所以多不稱舉。詔策曰：『朕嘉宇內之士，故詳延四方豪俊文學博習之士，超遷官祿。』言者不必有德，何者？言之易而行之難。有捨其車而識其牛，貴其不言而多成事也。吳鐸以其舌自破，主父偃以其舌自殺。鶡鳴夜鳴，無益於明；主父鳴鴟，無益於死。非有司欲成利，文學桎梏於舊術，牽於問言者

也。」 Оригінальний текст подається з посиленням на інтернет-сайт [鹽鐵論 (代書畫欣賞)].

Переклад:

«Сановник сказал: «Если кто «с виду суров, а внутри мягок» – это [ловкий лицедей], который [своим притворством] создает беспорядок среди по-настоящему [твердых людей]. Если у платья узорчатая лицевая сторона, но посконная подкладка – это [искусная подделка], которая [своим обманчивым видом] «создает беспорядок среди настоящих [вещей]». Если у знатока писаний просторная одежда и широкий пояс, то он присвоил одежду князя (*гун*) Чжоу; если у него «вид [человека], согнувшегося в почтительном поклоне», или «почтительно озабоченный вид», то он присвоил вид Чжун-ни; если «обсуждая, он [что-то] восхваляет и прославляет, то он присвоил язык [Бу] Шана и [Дуаньму] Сы; если, язвительно критикуя, он говорит об устройении, то он присвоил таланты Гуань-[Цзы] и Янь-[цзы]. Для его намерений представляются [слишком] низкими [даже должности] министра и канцлера, для его стремлений кажется слишком малым [даже государство, способное выставить] десять тысяч боевых колесниц, а когда вручишь ему [дела] правления, он окажется глуп и бестолков, станет действовать как попало и не [сумеет] их устроить. Поэтому «рекомендовать человека по его словам» – все равно что оценивать [и выбирать] коня по его масти. Вот почему [такие, как] он, по большей части не бывают рекомендованы. В вопросах [к экзаменуемым, изложенных на] связке бамбуковых дощечек с эдиктом, сказано: «Мы радуемся ученым, [обитающим] в пространстве между Небом, Землей и четырьмя странами света, поэтому приглашаем всех незаурядных и выдающихся, знающих писания и широко образованных ученых, [живущих в Поднебесной] по четырем сторонам [от столицы], они продвинутся [по службе и получат] должности с [соответствующим] жалованьем, перескакивая через [несколько степеней разом]. *«Кто произносит [красивые] слова, не обязательно обладает внутренней ду-*

ховной силой». Почему? [Потому что] «сказать что-нибудь легко, но осуществить это трудно». Покидая повозку, вспоминаешь [тащившего ее] быка, так как высоко ценишь то, что он не говорит, а выполняет множество дел. «Большой колокольчик из У сам себя разбил своим языком», Чжуфу Янь сам себя убил своим языком. То, что птица, торопящая приход утра, поет в ночи, бесполезно для наступления рассвета; то, что Чжуфу Янь уехал, как сова, оказалось бесполезно для его [спасения от] смерти. «[Суть] не в том, что [чиновники], имеющие свое собственное ведение, «хотят достичь выгоды», «в том, что знаток писаний скован старыми методами как ножными и ручными колодками, опутан [по рукам и ногам] пустой болтовней». (Переклад з кит. Ю.Л. Кроля [Хуань Куань 2001, 73-74]).

Яп.: 人生朝露の如し. Jinsei choogo no gotoshi («Життя людське як ранкова роса») [標準辞 2003, 202; 成語林 2000, 561; 和英 1999, 301; NJED 1984, 599]. Пор. укр.: «Життя коротке для щастя, а задовге на терпіння» [СЯПП 2009, 101].

Кит.: *спроц.* 人生几何譬如朝露 rénshēngjǐhépirú / *трад.* 人生幾何譬如朝露 Rénshēngjǐ-hépirúzhāolù (Життя людське недовговічне, як ранкова роса) [GECD 1937, 22; БКРС 1984 (т. 3), 585; FECED 2000, 59].

Джерело: «Хань Шу» (кит. *спроц.* 汉书/кит. *трад.* 漢書; 卷六十五「кит. *спроц.* 苏武传 /кит. *трад.* 蘇武伝»; т. 65 «Повість про Су У» – повість про ханського дипломата та державного діяча, який прославився високим почуттям обов'язку та відданістю батьківщині. Його було відряджено до гунів як посла, але він потрапив до них у полон, за що поплатився страстю всієї родини. Після перебування на чужині більше 20 років Су У повернувся на батьківщину. Із книги про династію Хань – офіційної історії династії Західна (Рання) Хань (206 до Р.Х. – 8 після Р.Х.).

Авторство: Почав її укладання Бань Бяо (班彪, 3–54), племінник улюбленої наложниці імператора Чен-ді, а закінчили його син – Бань Гу (班固, 32–92) і дочка Бань Чжао (班昭, 45–117). Син Бань Бяо – Бань Чао був одним з найславетніших

ханьських воєначальників. Входить до складу серії хронік «Ершісі ші» і є прообразом багатьох історичних хронік наступних династій. Ханьшу має безпосереднє продовження – хроніку Хоу Ханьшу.

Уривок з тексту оригіналу:

「诏使孺卿逐捕。不得，惶恐饮药而死。来时太夫人已不幸，陵送葬至阳陵。子卿妇年少，闻已更嫁矣。独有女弟二人，两女一男，今十余年，存亡不可知。人生如朝露，何久自苦如此？陵始降时，忽忽如狂，自痛负汉；加以老母系保宫。」. Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт [苏武传 汉书/新语丝电子文库 (www.xys.org)].

Переклад:

«Коли я їхав сюди, твоя мати вже померла, і я провів її в останню путь до Янліна. Твоя дружина ще молода, я чув, що вона вдруге вийшла заміж. Залишилися тільки дві сестри, дві доньки й один син, але пройшло вже більше 10 років, я не знаю, чи вони живі, чи ні. *Життя людське як ранкова роса*, навіщо так довго мучити себе? Коли я тільки потрапив у полон, то був наче сам не свій, переживав, що зрадив Хань, та ще й мати через мене потрапила до в'язниці Баогуна».

Яп.: 彼も人なり、我も人なり. Kare mo hito nari, ware mo hito nari («Він людина, і я теж людина») [標準辞 2003, 104; 成語林 2000, 244; NJED 1984, 737]. Пор. укр.: «Не святі горшки ліплять» [СЯПП 2009, 114].

Кит.: 彼人也、予人也. Bǐrényě, yǔrényě («Він [може], і я [зможу]»). Повна форма вислову: 彼人也, 予人也, 彼能是, 而我乃不能是 («Він людина, і я теж людина; якщо він може, то хіба я не зможу?»).

Джерело: «Юань хуей» (原毀, Yuán Huǐ) – «Витоки наклепів» (англ. “The Origins of Slander”) – есе, в якому Хань Юй відкрито осуджує «заздрість багатих і могутніх» (妒羨吉能, duxian jineng) у суспільстві, яке живе за принципом «коли хтось досяг важливого результату, виникає наклеп; коли здійснюються видатні діяння, тих, хто їх здійснив, обливають брудом» (时秀而谤形 /shì xiù er bang xíng/, 德高而毀来 /de gāo er huǐ lái/).

Автор: Хань Юй (Hán Yù / 韩愈 /, 768–824), китайський філософ, літератор,

державний діяч епохи Тан. Поетична спадщина: філософська лірика, есе, життєписи, трактати [歇后语 2001; 谚辞海 2001; 成语 2001; 辞海 1979;].

Уривок з тексту оригіналу:

「古之君子，其责己也重以周，其待人也轻以约。重以周，故不怠；轻以约，故人乐为善。闻古之人有舜者，其为人也，仁义人也。求其所以为舜者，责于己曰：“彼，人也；予，人也；彼能是，而我乃不能是！”早夜以思，去其不如舜者，就其如舜者。闻古之人有周公者，其为人也，多才与艺人也。」 [Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт [www.JXWMW.CN (江西文明网)].

Переклад:

«У старі часи благородні мужі вимогливо ставилися до себе в усьому, а до інших виявляли поблажливість. [Якщо ставитися до себе] вимогливо, то не будеш піддаватися ліні; якщо ставитися до інших поблажливо, то вони з радістю чинитимуть добро. Я чув, що в давнину жив чоловік на ім'я Шунь*. Як людина він був справедливим і гуманним. Той, хто хоче бути як Шунь, повинен сказати собі: “*Він – людина; я – також людина; якщо він так зміг, то чому я не можу?*” День і ніч той повинен свідомо звільнятися від усього, в чому не подібний до Шуня, і підкреслювати все, в чому подібний до нього. Ще я чув, що в давнину жила людина на ім'я Чжоу-гун**. Він як людина був обдарованим митцем».

Яп.: 彼を知り、己を知らば、百戦殆うからず. Kare o shiri, onore o shiraba, hyakusen ayaukarazu («Знаючи його і знаючи себе, я не боюся й сотні битв») [標準辞 2003, 104; 成語林 2000, 244]. Пор. укр.: «Хто знання має, той мур зламає» [СЯПП 2009, 116].

Кит.: 知彼知己者百戰不殆. Zhībǐzhījǐ-zhězhànbùdài («Знаючи його [супротивника] і знаючи себе, не боюся й сотні битв») [БКРС (т. 3) 1984, 1027].

Джерело: «Сунь цзи бін фа» (кит. 孫子兵法, 卷第三 /«Мистецтво війни». Гл. 3/)

* Ім'я міфічного імператора, який начебто правив у період 2255–2205 рр. до Р.Х.

** Чжоу-гун-дан, китайський можновладний князь з роду Чжоу (周), що правив у 1122–1115 рр. до Р.Х. у князівстві Лу (魯).

найвідоміший давньокитайський трактат, присвячений військовій стратегії.

Авторство: Традиційно приписується воєначальнику та стратегу VI–V ст. до Р.Х. Сунь Цзі (孫子, Sūn Zǐ), чийм ім'ям названий.

Уривок з тексту оригіналу:

「故曰：知彼知己，百戰不殆；不知彼而知己，一勝一負；不知彼，不知己，每戰必殆。」 Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт [孫子兵法 – Wikipedia].

Переклад:

«Кажуть: якщо ти знаєш своїх супротивників і знаєш себе, тобі не страшно і сто битв; якщо ти не знаєш своїх супротивників, але знаєш себе, ти один раз переможеш і один – програєш; якщо ти не знаєш ні своїх супротивників, ні себе, на тебе чекає небезпека в кожній битві».

Яп.: 鶏口となるも牛後となる勿れ。 Keikoo to narumo, gyuu-go to naru nakare («Краще бути дзьобом курки, аніж хвостом бика») [標準辞 2003, 144; 成語林 2000, 351; 和英 1999, 207; NJED 1984, 778]. Пор. укр.: «Лучче бути хвостом живого собаки, чим головою дохлого лева***» [СЯПІ 2009, 121].

Кит.: *спроц.* 鸡口牛后 / *трад.* 鶏口牛後. Jīkǒu-niúhòu / 雞尸牛從. Jīshīniúcónɡ. Повний варіант прислів'я: кит. *трад.* 寧為雞口、無為牛後 / кит. *спроц.* 宁为鸡口, 无为牛後. Níngwéi-jīkǒu, wúwéi niú hòu («Краще бути дзьобом курки, аніж хвостом бика») [GECD 1937, 707; БКРС 1984 (т. 2), 347; FECED 2000, 1636].

Джерело: «Ши цзі» (кит. 史记、卷六十九、苏秦列传 / «Історичні записки». Глава 69. Су Цінь ле чжуань / Життєпис Су Ціня). Ш.Ц. – великий історичний твір, яким було закладено новопочаток традиції біографічного опису. У ньому знайшли широке відзеркалення відомості політичного, економічного, історичного та культурного характеру, що стосувалися розвитку Китаю протягом 3000 років, а саме охоплює період від напівміфічного Жовтого Імператора (2600 до Р.Х.) аж до початку правління ди-

*** Імовірно, українське прислів'я є парафразою англійського «Better be the head of a dog than the tail of a lion» (краще бути головою собаки, аніж хвостом лева).

настії Західна Хань. З погляду композиції це складний твір; матеріал одних розділів розподілений з урахуванням хронологічної послідовності, наприклад «Беньцзі» (本紀/本纪, běn-jì), 12 сувоїв, що вміщують біографії всіх китайських правителів, включаючи монархів династій Ся (夏朝, Xià Cháo, *прибл.* 2070–1756 до Р.Х.), Шан (商朝, 1600–1027 до Р.Х.) та Чжоу (周朝, Zhōu Cháo, 1122–249 до Р.Х.), а також чотирьох імператорів і імператриці-вдови династії Хань, сучасної Сима Цяню); матеріал інших – має тематичне розбиття: розділи з музики, церемоній, календарів, вірувань, економіки, а також докладні біографії, наприклад, Шу (書 / 书, shū) / 8 сувоїв/ та Ле-чжуань (列傳 / 列传, liè-zhuàn) / 70 сувоїв/. Останні містять біографії видатних особистостей, включаючи Лао-цзи, Мо-цзи, Сюнь-цзи, Цзін Ке та ін. Оскільки Ш.Ц. був приватним історичним дослідженням, автор використовував легку за формою, барвисту мову, яка залишилася для нащадків високим зразком художнього слова.

Автор: Сима Цянь (кит. *трад.* 司馬遷 / *спроц.* 司马迁, Sīmǎ Qiān; народився згодом в 145 р. (або близько 135 р.) до Р.Х., помер близько 90 р. до Р.Х.) – історіограф династії Хань, письменник, астроном.

Уривок з тексту оригіналу:

「大王事秦，秦必求宜阳、成皋。今兹效之，【索隐】：按：郑玄注礼云“效犹呈也，见也”。明年又复求割地。与则无地以给之，不与则弃前功而受後祸。且大王之地有尽而秦之求无已，以有尽之地而逆无已之求，此所谓市怨结祸者也，不战而地已削矣。臣闻鄙谚曰：「宁为鸡口，无为牛後。」【索隐】：按：战国策云“宁为鸡尸，不为牛从”。延笃注云“尸，鸡中主也。从谓牛子也。言宁为鸡中之主，不为牛之从後也”。

【正义】：鸡口虽小，犹进食；牛後虽大，乃出粪也。今西面交臂而臣事秦，何异於牛後乎？夫以大王之贤，挟彊韩之兵，而有牛後之名，臣窃为大王羞之。」 Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт [史记 – Wikipedia].

Переклад:

«Якщо ви, великий Ване, вирішите служити Ціню, то цінюці [спершу] неодмінно зажадають віддати їм Іян і Ченгао. Якщо зараз поступитеся ними, то наступного

року від вас знов зажадають відрізувати землі. Віддавши їх, ви не залишите [собі] земель для поступок, а якщо відмовитися поступатися – ваші колишні заслуги будуть зведені нанівець і ви опинитесь перед катастрофою: адже ваші володіння обмежені, а цінські вимоги безмежні. Натомість, володіючи обмеженою територією, йти наперекір необмеженим вимогам означає не що інше, як накликати на себе гнів, і це неодмінно приведе до лиха. Так ви без бою втратите свої землі. Я чув народне прислів'я: *краще бути дзьобом півня, ніж задом корови*. Чим ви відрізнитиметесь від коров'ячого заду, якщо нині звернетесь на захід та із складеними у вітанні руками визнаєте себе підданим цінського правителя? Якщо ви, маючи у своєму розпорядженні могутні ханські армії, володіючи мудрістю, отримаєте прізвисько «коров'ячий зад», мені, вашому служителю, буде соромно за вас, великий Ване».

Яп.: 權花一朝の夢. Kinka itchoo no yume («Вишукана троянда* – це не більше ніж ранковий сон») / 權花一日の榮 Kinka itchijitsu no ei («Вишукана троянда – блискуча слава лише на один день») [標準辭 2003, 127; 成語林 2000, 310; 和英 1999, 187; NJED 1984, 836]. Пор. укр.: «Дівочій вік – як маків цвіт» [СЯПП 2009, 107]; «Наш вік як маковий цвіт: вдень на стеблі, а ввечері на землі» [СЯПП 2009, 126].

Кит.: 權花、一朝之夢. Jīnhuā, zhāozhīmèng / 權花、一朝之榮 («Вишукана троянда – не більше ніж ранковий сон»), або 松樹千年朽, 權花一日歇. Sōngshù qiānnián xiǔ jīnhuā yīrì xiē («Смерека гниє тисячу років, а вишукана троянда сяє красою [лише] один день») [БКРС 1984 (т. 2), 347; FECED 2000, 1636].

Джерело: «Присвячення пустельнику Вану» (кит. 贈王山人, zèng Wáng shānshān rén), а також «Необачні висловлювання. П'ять віршів» (кит. 放言五首, fàngyán wǔshǒu).

* Словосполучення «kinka» (權花) має значення «китайська троянда», або «гібікус» – квітка кохання.

Автор: Бо Цзюй-і (白居易, 772–846) – китайський поет, один з визнаних корифеїв золотого століття китайської поезії епохи Тан (唐朝, Táng Cháo, 618–905). Обіймав високі державні посади. Написав близько 3 тис. віршів. Перше зібрання творів Б.Ц. було видане при його житті. Пензлю Б.Ц. належать славнозвісні поеми «Пісня про нескінченну тугу» (長恨歌, cháng hèng ē) та «Лютня» (琵琶行, pípá xíng). За своїм значенням у китайській поезії Бо Цзюй-і стоїть поряд з такими великими поетами VIII ст., як Лі Бо (李白, Lǐ Bái, 705–762) та Ду Фу (杜甫, Dù Fǔ, 712–770).

Текст оригіналу:

贈王山人

聞君減寢食, 日听神仙說。暗待非常人, 潛求長生訣。

言長本對短, 未離生死轍。假使得長生, 才能勝天折。

松樹千年朽, 權花一日歇。畢竟共虛空, 何須誇歲月。

彭殤徒自異, 生死終無別。不如學無生, 無生即無滅。

Оригінальний текст подається з посиланням на інтернет-сайт [天涯在线书库·白居易诗集 (卷五)].

Переклад (підрядковий):

Присвячення пустельнику Вану

Слухаю тебе, забувши про сон і їжу,
День [і ніч] слухаю [захоплено] історії
про духів.

Таємно чекаю на чародія,
У якого б запитав про секрети довголіття.
Завжди коротке й довге змагаються,
Ланцюг життя і смерті нескінченний.
Якщо змушений жити довго,
Уникнути [цього] можна, померши
молодим.

Смерека гниє тисячу років,

Вишукана троянда (гібікус) сяє красою [лише] один день.

Врешті-решт, все – пустота,
Навіщо звеличувати роки й місяці?
Довге життя чи рання смерть – все одно
тебе поховать.

Життя і смерть чи можна відрізнити?
Краще було б навчитися
не народжуватися,

Ненароджений не припиняє життя.

Слід звернути увагу на те, що цей самий вислів зустрічається також в іншому вірші Б.Ц. під назвою «Необачні висловлювання. П'ять віршів» (кит. 放言五首, fàngyán wǔshǒu):

放言五首

泰山不要欺毫末, 顔子无心羨老彭。
松树千年终是朽, 槿花一日自为。。
何须恋世常忧死, 亦莫嫌身漫厌生。
生去死来都是幻, 幻人哀乐系何情?

Оригінальний текст подається з посиленням на інтернет-сайт [中华诗库::古典诗库::全唐诗卷四百三十八卷 438_80].

Яп.: 君子豹変. Kunshi hyoohen («Шляхетному чоловіку – перетворення леопарда») [標準辞 2003, 143; 成語林 2000, 347; 和英 1999, 205; NJED 1984, 982]. Пор. укр.: «Мудрий змінить свою гадку, а дурний – ніколи» [СЯПП 2009, 140].

Кит.: 君子豹変. Jūnzi-bàobiàn («Шляхетному чоловіку – перетворення леопарда»).

Джерело: «Іцзін» – китайська класична «Книга змін». Знак 49. «Шкіра» / «Перетворення» (кит. 易经 /第四十九卦「革」/). Прийнята конфуціанцями у V ст. до Р.Х. як один із канонів конфуціанського П'ятикнижжя. Застосовується, зокрема, з метою ворожіння.

Уривок з тексту оригіналу:

初九：夬用黄牛之革。象曰：夬用黄牛，不可以有为也。

六二：己日乃革之，征吉，无咎。象曰：己日革之，行有嘉也。

九三：征凶，贞厉，革言三就，有孚。象曰：革言三就，又何之矣。

九四：悔亡，有孚改命，吉。象曰：改命之吉，信志也。

九五：大人虎变，未占有孚。象曰：大人虎变，其文炳也。

上六：君子豹变，小人革面，征凶，居贞吉。象曰：君子豹变，其文蔚也。小人革面，顺以从君也。

Переклад:

Початкова дев'ятка: Для кріплення застосуй шкіру жовтої корови. Образ пояснює: Кріпи за допомогою [шкіри] жовтої корови. Не можна діяти.

Шестірка друга: [Лише по] закінченні дня [проводь] зміну.

Похід – на щастя. Хули не буде. Образ

пояснює: Закінчиться день, тоді й перетвори це.

Дев'ятка третя: Похід до нещастя. Стійкість небезпечна. Мова тричі торкнеться зміни – [і лише тоді] буде довіра.

Дев'ятка четверта: Розкаяння зникне. Маючи довіру, змниш долю. Щастя. Образ пояснює: Щастя від зміни долі. Вір і прагни.

Дев'ятка п'ята: Великій людині – мінливість [плямистість]* шкіри тигра. Ще немає оракула, [а він] має довіру. Образ пояснює: Великій людині – мінливість [плямистість] шкіри тигра. Її візерунок сліпуче яскравий.

Верхня шестірка: «Цзюнь-цзи (шляхетному чоловіку) – перетворення леопарда». Обличчя низьких людей міняються. Похід – до нещастя. Перебування у стриманості – на щастя.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз ОЛТ при дослідженні паремій різносистемних мов східноазіатського ареалу, зокрема китайської та японської, дозволяє простежити історію розвитку паремії від моменту її фактичного зародження в конкретних соціально-історичних умовах рівня діакронії аж до перетворення її на готову ПО, зафіксовану в лексикографічних джерелах порівнюваних мов на синхронічному рівні.

2. Застосування ОЛТ дозволяє уточнити співвідношення імпліцитних та експліцитних компонентів семантики ПО в порівнюваних мовах на основі текстологічного аналізу з урахуванням даних етнолінгвокультурологічного плану.

* Паремія 君子豹变 складається із двох частин. Перша – 君子 (кит. цзюнь-цзи / яп. kunshi, «гідний», «довершений», «шляхетний чоловік», який своєю поведінкою підтримує порядок і рівновагу у світі; друга – 豹变 (кит. baobian / яп. hyōhen, «леопардове перетворення»). Вважається, що мудра людина змінює свої думки, ставлення тощо на кшталт чорно-білих плям на шкурі леопарда, що чергуються так само, як *инь* і *ян* у системі змін Іцзину. У сучасному розмовному варіанті вислів 「君子豹变」 має дещо негативне забарвлення й означає різку зміну на гірше. Кажуть про людину низького походження, що зуміла досягти високого становища в соціальній ієрархії.

3. Дані першоджерел, у яких зафіксовані ПО, що ввійшли до складу паремійного фонду національної мови і згодом були запозичені носіями інших мов у результаті тривалих міжкультурних контактів і різнопланових впливів, є найбільш адекватним та етимологічно достовірним ілюстративно-інформативним матеріалом, який дозволяє точніше відтворити картину історичного процесу формування цих ПО, краще зрозуміти особливості взаємодії лінгвальних та нелінгвальних чинників, що вплинули на утворення їхнього культурно-конотативного підґрунтя.

4. Аналіз результатів пошуку, проведеного нами на матеріалі лексикографічних джерел, підтвердив достовірне китайське походження приблизно 12% загальної вибірки японських ПО.

5. Отримані дані можуть бути використані для поглибленого вивчення етимологічного коріння ПО японської мови як на рівні діахронії, так і синхронії, що сприятиме глибшому розумінню характерних особливостей фразеологічної системи сучасної японської мови, а також можуть бути надійним підґрунтям для проведення порівняльних пареміологічних студій мов далекосхідного ареалу, зокрема японської та китайської.

ЛІТЕРАТУРА

- Антология китайской поэзии в четырех томах.** М.: Худ. лит., 1957–1958.
Алексеев В.М. Китайская литература. М.: Наука, 1977.
Алексеев В.М. Наука о Востоке. М.: Наука, 1982.
- Бамбуковые страницы. Антология древнекитайской литературы.** Москва: Издательская фирма «Вост. лит.» РАН, 1994.
Бо Цзюйи. Стихотворения. М.: Худ. лит., 1958.
Виноградский Б.Б. И цзин – Чжоу И. Система Перемен – Циклические Перемены / Пер. с китайского Б.Б. Виноградского / Сост. Б.Б. Виноградский. Москва: Северн. ковч., 1999.
Лукьянов А.И., Шуцкий Ю.К., Лукьянова А. И цзин ("Книга перемен") / Пер.: А. Лукьянов, Ю. Шуцкий. Москва: Азбука классика, 2008.
Лурье С.А. О путях доказательства при анализе источников (на материале древнерусских памятников) // Вопросы истории, 1985, №5. С. 61–68].
- Мудрецы Китая. Ян Чжу, Лецзы, Чжуанцзы.** Санкт-Петербург: Изд-во «Петербург – XXI век» совместно с ТОО «Лань», 1994.
Переломов Л.С. Конфуций: Лунь Юй. Москва: Вост. лит., 2001.
Пирогов В.Л. Мудрость Востока и Запада – экософские и лингвистические основания (подход к сравнительному исследованию устойчивых фразеологизмов) // Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. держ. лінгвіст. ун-ту. Сер.: Філологія. Педагогіка. Психологія. Вип. 5. Київ, 2001.
Пирогов В.Л. Фразеологізми китайського походження в евентуальній системі класифікації сучасної японської фразеології // X Сходознавчі читання А. Кримського: Тези доп. міжнар. наук. конф. (5–6 жовтня 2006). К., 2006.
Пирогов В.Л. Система ментальних стереотипів, відображена в японських прислів'ях і приказках // Східний світ. № 3. Київ, 2007. С. 72–79.
Хуань Куань. Спор о соли и железе (Янь те лунь) / РАН. Отделение истории; Санкт-Петербургский филиал Института востоковедения / Ю.Л. Кроль (пер. с кит., коммент. и прил.). М.: Издательская фирма "Восточная литература". Памятники письменности Востока; 125,2. Т. 2, 2001.
Сыма Цянь. Исторические записки (Ши цзи) [в 9 тт.] / Пер. с кит. Р.В. Вяткина и др. М.: «Вост. лит.» РАН, 2001–2002.
Сыромятников Н.А. Древнеяпонский язык. М.: Наука, 1972.
Сыромятников Н.А. Классический японский язык. М.: Наука, 1983.
Хань Юй, Лю Цзунъюань. Избранное. М.: Худ. лит., 1979.

Черевко К.Е. Специфика литературного двуязычия в древней Японии // **Народы Азии и Африки**, № 2, 1969. - М.: Наука, 1969.

Чусские строфы, в кн.: Антология китайской поэзии, Т. 1. М., 1957.

Шуцкий Ю.К. Китайская классическая книга перемен. СПб.: Алетейя, 1992.

Ян Хин-Шун. Древнекитайский философ Лао-Цзы и его учение. М.-Л.: АН СССР, 1950.

So Sprach Der Weise (Chinesisches Gedankengut aus drei Jahrtausend) / Herausgegeben und aus dem Chinesischen übertragen von Ernst Schwarz). Berlin: Rütten & Loening, 1981.

The Record of Linji [臨濟] / Translation and commentary by Ruth Fuller

Sasaki. University of Hawaii Press, 2009.

孔子. 论语. 北京: 外语教学与研究出版社, 1997.

歇后语 100 / 尹斌庸 编著. 北京: 华语教学, 2001.

谚语海 100 / 尹斌庸 编著. 北京: 华语教学, 2001.

成语 100 / 尹斌庸 编著. 北京: 华语教学, 2001.

易经. 北京: 人民文学出版社, 2002.

孙道、于智敏. 「以毒攻毒」探源 (Сунь, Ючжімін. Походження прислів'я «виганяти отруту отрутою») / 中国中医基础医学杂志 (Chinese Journal of Basic Medicine in Traditional Chinese Medicine), т. 14, № 8, 2008.

СЛОВНИКИ

‘СЯПП – Словник японських прислів'їв і приказок з відповідниками шістьма мовами / Автор-упорядник В.Л. Пирогов. Харків: Торсінг-плюс, 2009.

БКРС – Большой китайско-русский словарь (тт. 1–4). М.: Наука, 1984.

GECD – A Complete Chinese-English Dictionary. Shanghai: The Republican Press, 1937.

FECED – Far East Chinese-English Dictionary (遠東漢英大辭典). Taipei: Far East Book Co., 2000.

NJED – New Japanese-English Dictionary. Tokyo: Kenkyusha, 1984.

和英 – 日本ことわざ成語辞典, 1999.

成語林 – 成語林故事ことわざ慣用句 [中型版], 東京: 旺文社, 2000.

標準辞 – 標準ことわざ慣用句辞典, 東京: 新装版, 2003.